

શ્રી સંભવનાથ કલશ

(સં.) ડો. રસીલા કડીઆ

પ્રસ્તુત કૃતિની નકલ લા.દ.ભા. વિદ્યામન્દિર, અમદાવાદની ત્રૂટક પ્રત પરથી કરી છે. શ્રીલક્ષ્મણભાઈ ભોજકે આ કૃતિને ઉકેલવામાં તથા સમ્પાદન કરતાં શું શું જોવું તેનું માર્ગદર્શન હંમેશની પેઠે પૂરું પાડ્યું છે તે બદલ તેમની તથા સંસ્થાની હું ઋણી છું.

૨ પત્રો, ૩૭ કડીઓ અને પાંચ ઢાલોમાં રચાયેલ આ 'સંભવનાથ કલશ'ની પ્રતિ તેની શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં મળી આવી છે.

અद्यापि पर्यंत आपणने श्रीऋषभदेव, श्रीपार्श्वनाथ, श्रीशान्तिनाथ तथा सर्वे जिणंदानो कळश प्राप्त थाय છે. સ્નાત્રપૂજામાં પાંચ કે સાત કુસુમાંજલિ મૂકાય છે તેમાં પળ એ અનુક્રમે શ્રીશાન્તિ જિણંદા શ્રીઆદિજિણંદ શ્રીનેમિજિણંદા શ્રીપાર્શ્વજિણંદા શ્રીવીરજિણંદા, શ્રીચઊવીસ જિણંદા અને શ્રીસર્વ જિણંદાના નામે મૂકાય છે. શ્રીરૂપવિજયજીની સ્નાત્રપૂજામાં શ્રીઆદિ જિણંદા પછી શ્રીઅજિત જિણંદા અને વીર જિણંદા પછી શ્રીસીમંધર જિણંદા અને બાદમાં ચોવીસ જિણંદાની કુસુમાંજલિ છે. આ કલ્લશ સંદર્ભે મેં વિવિધ પૂજાસંગ્રહમાંના અનુક્રમે પં. વીરવિજયજી, શ્રી દેવપાલજી (દેપાલ કવિ), શ્રી દેવચન્દ્રજી, શ્રીરૂપવિજયજી તથા શ્રીજ્ઞાનવિમલના કલ્લશો તપાસ્યા. ભાષાની પ્રાંજલતાને કારણે આજે આપણે સૌ પં. શ્રીવીરવિજયજીના સ્નાત્રથી ખૂબ જ પરિચિત છીએ.

આ કૃતિમાં પળ ઉપરના અન્ય કલ્લશોની પેઠે સંવત આપવામાં આવી નથી. પળ લેખનરીતિ ઉપરથી ૧૯મો શતક જણાવી શકાય તેમ લાગે છે. રચનારીતિમાં પ્રારંભનો ભાગ શ્રીદેવપાલકૃત સ્નાત્રપૂજામાં આવતા શ્રી વચ્છ ભંડારી (ભણે વચ્છભંડારી અમ મન, વસિયો શ્રીઅરિહંતોજી)ના પાર્શ્વનાથ કલશના પ્રારંભના ભાગ સાથે સામ્ય ધરાવે છે. આ પ્રારંભ આ પ્રકારે છે : "શ્રીસૌરાષ્ટ્ર દેશ મધ્યે, શ્રીમંગલપુરમંડળો, દુરિતવિહંડળો, અનાથનાથ અશરણશરણ ત્રિભુવન જનમનરંજળો, ત્રેવીસમો તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ તેહ તળો કલ્લશ ભળીશું." કોઈ એક જ સમયે કલ્લશ કહેવાની આ પ્રચલિત રીતિ

હોઈ શકે અથવા કોઈ એક કવિની રચનારીતિનો અન્ય કવિ પરનો પ્રભાવ હોઈ શકે.

ઘણીવાર દેશીઓ પળ સમયનિર્ધારણમાં મદદરૂપ બને છે. શ્રી દેવચન્દ્રજીની સ્નાત્રપૂજામાંના સર્વે જિણંદાના કઢશ'માં ૮મી ઢાઢ છે : 'પૂરણ કઢશ શુચિ ઉદકની ધારા, જિનવર અંગે નામે'^૨ આ કૃતિમાં ઢાઢ-૩ દેશી લલનાની કહી, આ દેશીનાં જાણીતાં ગીત તરીકે 'પૂરણ કઢશ..... નામે રે' પંક્તિ આપી છે જે કવિ શ્રીદેવચન્દ્રજીના કઢશના સમય બાદ આ કઢશ રચાયો હોવાનું ઇંગિત આપે છે.

કર્તાનામ સ્પષ્ટ નથી. અંતે આવતી 'જ્ઞાન મહોદય પદ લહે' પંક્તિમાં કવિએ પોતાનું નામ જણાવ્યું છે તેમ માની શકાય. જો જ્ઞાન મહોદયે આ કઢશ લખ્યો છે તો તે જ્ઞાન મહોદય કયા ? શું તે શાન્તિનાથનો કઢશ'ના રચયિતા શ્રીજ્ઞાનવિમલ હોઈ શકે ? આ પ્રશ્ન થાય છે.

અન્ય કઢશોમાં છે તેમ અહીં પળ શ્રીજિનેશ્વરનો (અહીં સંભવનાથનો) જન્મ મહોત્સવ વર્ણવ્યો છે. માતા ચૌદ સ્વપ્નો જુએ છે, સુપનપાઠકને રાજા બોલાવે છે, ફઢ સાંભઢી રાજી થાય છે, જન્મ બાદ છપ્પન ઢિંગ્કુમારીઓ ન્હવરાવે ને ઇન્દ્રનું આસન ચલિત થાય ઇટલે ઇન્દ્ર પળ ભગવાનના જન્મના સમાચાર જાણી, પોતાના સમગ્ર પરિવાર સાથે પંચરૂપે પ્રભુને ગ્રહી, પાંડુકવનમાં ઘામધૂમથી જન્મહોત્સવ ઉજવે છે અને રાજમહેલમાં સૌને અવસ્વાપિની નિદ્રામાં ડૂબાઢ્યા હતા તેને અપહરે છે અને બત્રીસ કોઢિ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરે છે. અંતે કવિ જણાવે છે કે જે આ 'સંભવનાથકલશ' ભળશે તેને રિઢ્ઢિવૃઢ્ઢિ થશે તથા નવ નિધિ અને આઠ સિઢ્ઢિઓ પ્રાપ્ત થશે.

ઉપલબ્ધ સ્નાત્રપૂજામાં પાંચ કે સાત જિણંદાને કુસુમાંજલિ અર્પણ થતી વર્ણવી છે તે પૈકી અંતે આવતો કઢશ અનુક્રમે શ્રીઆદિનાથ, શ્રીશાન્તિનાથ, શ્રીપાર્શ્વનાથ તથા શ્રીસર્વ જિણંદાનો રચાયો છે. શ્રીનેમિનાથ તથા શ્રીમહાવીર સ્વામિના કઢશો ઉપલબ્ધ થયા નથી. હવે 'શ્રીસંભવનાથકલશ'ની કૃતિ પ્રાપ્ત થતા, દરેક જિનેશ્વરના અન્ય કઢશો પળ રચાયા હોવાનો સંભવ લાગે છે.

टिप्पण :

(१) विविध पूजासंग्रह - पृ. ३४

(२) एजन्, पृ. ४६

(नोध : कलशनी प्रारम्भिक पंक्तिओमां 'श्रीसूर्यपुरमंडणो' एवं पद छे, ते उपरथी एम जणाय छे के सूर्यपुर-सूरतना श्रीसंभवनाथ चैत्यने अनुलक्षीने आ कलश रचायो होवो जोईए. -सं.)

ज्ञान महोदयकृत (?)

संभवनाथकलश

ॐ नमः ।

स्वस्तिश्रियां मंदिरमिंइ वंद्य, सम्यक्त्वदेवद्रुमवारिवाहं ।

रत्नात्रयाराधनपुष्टहेतुं, सस्त्रपते संभवनाथबिंब ॥१॥

एहवा श्री संभवनाथ, अनाथना नाथ

तारण भवजल पाथ, साचो शिवपुरी साथ,

सकल मंगलैकनिलय, स्यादवाद विद्याना आलय,

भव्यजन मनरंजणो, दुष्टाष्ट कर्मभंजणो,

अनादिकालीन विभाव विहंडणो, श्री सूर्यपुरमंडणो- इक्ष्वाकु वंश विभूषणो,

श्रीजितारि भूप कुलकमल दिनेश्वर, श्रीसंभवनाथ जिनेश्वर,

तेह तणो कलश भणिसुं ।

(हां रे जिनजननी जिनने ए देशी)

श्रीजंबूधीपें दक्षिण भरत मझार

तस मध्य खंडे, नयरी सावत्थी सार,

राज्य करें श्रीभूप जितारी नाम

तस व्यां(मा)ता सेना शीलगुणें अभिराम ॥१॥

उवरिमहिट्टिम वर ग्रैवेयकथी देव

फागुण सुदि अष्टमी चवी उपजें ततखेव

मृगशिर नक्षत्रे मिथुन राशे रह्यो चंद
मज्झिम रयणी समें गर्भ धरें अमंद ॥२॥

तव रानी पेपें(खें) सुपना दश नें च्यार
तस वर्णन अनोपम, कहिता नावे पार
पहिले जग[गज]दीठो बीजे वृषभ उदार
त्रीजे हरि, चोथो श्रीदेवी श्रीकार ॥३॥

पांचमे वर पुष्पनी माला, छठे चंद,
सातमे दिनकारक, आठमे धजा आनंद
नवमें शुभ कलश, दशमें पद्म तडाग
ईग्यारमें सागर, देवविमान उत्तंग ॥४॥

तेरमें मणि रासी चौदमे निर्धूम अग्नि
शुभ सुपनां देखी राणी थाअे मग्न
जागी प्रिऊ पासें आवी वात कहंत
नृप सुपन पाठकने तेडी फूल पूछंत ॥५॥

ढाल

नवमें मासें ने सातमें दिवसें संभव जिनवर जायाजी
मागशिर सुदि चौदसि मध्य रातें छपन कुमरी न्हवरायाजी
ततखिण चौसठि हरिनां आसण साथें कंपित थावेंजी
निज निज हरिणगमेषी बोलावी निज निज तूर वजडावेंजी ॥६॥

तिहां भुवनपतीना वीसें सुरपति, शंख शबद संभलावेंजी
सात कोडि बहोतर लख भुवना देव मिली तव आवेंजी
भुवनपतीना सामानिक सुर दुगलष(ख)दुतीस हजारजी
एहना अंग रक्षवा नव लाष(ख)ने अडवीस सहस उदारजी ॥७॥

त्रायत्रिंशक पण षटमहिषी लोगपाल वली च्यारजी
सात अनीक नै तीन परखदा इम कोडिगमें परिवारजी

प्रत्येके हरि साथें आवी मंदर भूधर जावेंजी
अभियोगिक सुर तिहां हरि हुकमें क्षीरसमुद्र जल ल्यावैजी ॥८॥

व्यंतरना बत्रीसैं सुरपति निज निज नगरो मझारजी
पडह निनाद सुर तेडाया आया हरख अपारजी
एक लाख ने अडवीस सहसा सामानिक सुर ओहनाजी
पांच लाख ने द्वादश सहसा आतम रक्षक जेहनाजी ॥९॥

सात अनीक नैं तीन परखदा अग्रमहिषी च्यार च्यारजी
अभियोगिक सुर कोडिगमें तिहां प्रत्येके परीवारजी
इणि परें व्यंतरना सहू नायक कनकाचल परें आवेंजी
तीरथ जल ने सरसव मृत्तिका कुसुम कलश अणावैजी ॥१०॥

ढाल : ३ देशी ललनानी

(पूरण कलश शुचि उदकनी धारा जिनवर अंगे नामे रे)

देती जोतीसीना दोय इंद्र, शशी रवि आसन चलियां ताम रे
सिंहनादें सवि सुर तेडाया, आवें मन अभिराम रे ॥१॥

नवनव वाहन नवनव भूषण, नवनव वेष बनावें रे
अष्ट सहस सामानिक बेहूना, ते पणि साथें आवें रे ॥२॥

बत्रीस सहसा आतमरक्षक, इंद्राणी च्यार च्यार रे
सात अनीक नैं तीन परखदा, आवें हरख अपार रे ॥३॥

अभियोगिक सुर पणि वली एहना, आवें कोडाकोडी रे
केई निज भक्तें केई आचारे, प्रिया मित्र होडाहोडी रे ॥४॥

वलिय प्रकीर्णक विबुधा विविध, भक्ति करण जिनराज रे
कंचनगिरि पर आवें सधला, जन्म महोच्छव काज रे ॥५॥

ढाल - ४

(नमो रे नमो श्री सेवुंज गिरिवर (देशी)

जनममहोच्छव स्नात्र करेवा वैमानिक दश इंदा रे,
आसन चलित ने अवधि प्रयुंजे, जाणे जनम जिणंदा रे ॥१६ ज०॥

ततखिण हरिणगमेषी बोलावी, घंट सुघोष वजडावे रे
 बत्रीस लाख विमानना सुरनें, मोहनी निद्रा गमावे रे ॥१७ ज०॥
 कलपोपपन्न विमाननी संख्या, जाणो चुलसी लाख रे
 सहस छनू ने सातसें उपर, एहवी प्रवचन साख रे ॥१८ ज०॥
 सोहम सुरपति पालक जानें, लाख जौयण जस मान रे
 मध्य भागें बेठा हरी पोतें, सिंहासने शुभ थान रे ॥१९ ज०॥
 सन्मुख आठ इंद्राणी बेसें, वामें सामानिक देवा रे
 सहस चोरासी भद्रासन तेहना, जिमणा परखद देवा रे ॥२० ज०॥
 हरियाबल सात कटकना स्वामी, तस भद्रासन सात रे
 चिहुं दिशें चुलसी चुलसी सहसा, अंगरक्षकना अवदात रे ॥२१ ज०॥
 आयुध लेईनें चिहुं दिशि ऊभा, हरि सनमुख कर जोडि रे
 तीन लाख नें छत्रीस सहसा, आत्मरक्षक मन कोडि रे ॥२२ ज०॥
 इम कल्पवासी सह सुरपतिना, सामानिक सुर छेक रे
 पांच लाख ने षोडश सहसा, अभियोगिक अनेक रे ॥२३ ज०॥
 वीस लाख नें चोसठ सहसा, अंगरक्षकना मान रे
 अभिनव वाहन अभिनव भूषण, अभिनव रविय विमान रे ॥२४ ज०॥
 चौसठि इंद्रना सामानिक सुर अडलख चुलसी हजार रे
 अंगरक्षक सुर पांत्रीस लाख, छत्रीस सहस उदार रे ॥२५ ज० ॥
 नंदीसरे आवी जान संकोची, आवे मेरु गिरिंदे रे
 चार निकायकना सुर सुरी मिलीया, मनमां अति आणंद रे ॥२६ ज०॥

ढाल - ५

(इम जिननी पूजा करी हे साहिब ए देशी)

नंदीसरवर दीपथी ते साहिब नंदीसरवर दीपथी, आवें सोहम इंद्र
 जनमपुरी जिन-जननीने प्रणमें मन आणंद ॥२७ नं० ॥

रतनगर्भा तुझ कूखिमा, ऊपन्ना रतन्न

जनम महोच्छव कारणें, आव्यो शुभ मन्न ॥२८ नं० ॥

इम कही दें परिवारनै, अवस्वापिनी नींद
 प्रतिबिंब तिहां थापीने, चाल्या मेरु गिरिंद ॥२९ नं० ॥
 पंच रूपें प्रभुनै ग्रही, आवें पांडुकवन्न
 तिहां चोसठि सुरपति मिल्या, हरख्या भवि मन्न ॥३० नं० ॥
 दक्षिण दिशि सिंहासने, शकु लीइं रे उत्संग
 इम कोडि सठि लाख कलश लै, स्नात्र करें हरिरंग ॥३१ नं०॥
 इणि परें जनम महोच्छव करी, करें समकित शुद्ध
 अनुभव रस आस्वादता, सवि मधवा विबुद्ध ॥३२ नं०॥
 तदनंतर शक्रेन्द्रजी लेई प्रभूने उल्हास
 अंगूठे अमृत ठवी, मेलें पो(मा)तानें पास ॥३३ नं०॥
 स्वापिनी निद्रा अपहरी, करें रतननी वृष्टि
 बत्रीस कोडि सुवर्णनी, प्रभु पुण्य गरिष्ठ ॥३४ नं० ॥
 नंदीसरे उत्सव करी, सुर गवा निज ठाण
 प्रभु गुण गण गंगा जलें, करता पवित्र अपाण ॥३५ नं० ॥
 इम जे भवि जिनराजना, करें पूजा सनाथ
 सकल कुशल संपत्ति लहें, करें कर्म प्रमाथ ॥३६ नं० ॥
 श्रीसंभवनो कलस ओ भणतां रिद्धिवृद्धि
 ज्ञान महोदय पद लहें, नव निधि अड सिद्धि ॥३७ नं०॥

इति श्री संभवनाथ प्रभूनो कलश संपूर्ण

—X—

अधरा शब्दोनी यादी

दुगलख	-	बे लाख
अडवीस	-	अड्ठवीस
कोडिगमे	-	करोडोनुं
गवा	-	गया
विहंडणो	-	विनाशक
प्रिऊ	-	प्रिय, प्रेमी
तूर	-	एक वाद्य
दुतीस	-	बत्तीस
चुलसी	-	चोरा/शी
उवरिमहिठ्ठिम	-	जैन-परंपरा-मान्य नव ग्रैवेयक देवो पैकी सातमा ग्रैवेयक देव-कल्पनुं नाम.
जान	-	यान (विमान)
सनाथ	-	स्नात्र

